

ELS RONDALLISTES CATALANS DEL PERÍODE ROMÀNTIC I LA RECERCA D'UN MODEL DE LLENGUA LITERÀRIA

L'1 d'abril de 1868 —nou anys després, doncs, que s'haguessin restaurat els Jocs Florals de Barcelona— Jaume Collell va fer una crida en què exhortava els literats catalans a escriure en prosa. El títol de l'article —«Cantem massa y parlem poch»— és prou revelador de l'opinió que tenia el mossèn vigatà sobre com evolucionava l'ús de la llengua catalana en relació amb el redreçament de la literatura escrita, una opinió que sintetitza en aquestes paraules (1868: 17):

si hém de dir la veritat, no n'hi ha prou de las poesias per formar una literatura en tota la estensió de la paraula, es necessari además escriurer prosa y sobre diferents géneros pera que sigui completa y ben marcada la fesomia literaria d'un poble.

Collell no s'hi limita només a fer públic el seu diagnòstic, sinó que també hi enuncia tot un conjunt de propostes temàtiques que, a parer seu, són susceptibles de merèixer un tractament literari en prosa (1868: 18):

Ahont hi há assumptos, se'ns pregunta? Donchs que per ventura no tenim una historia plena de fets gloriosos y d'altas proesas, no tenim un passat tan lluminós y resplandent com puga tenirlo qualsevol altre nació; no estan plenas las afraus y contradas de la nostra aymada terra de poéticas tradicions y fets llegendaris; las nostras llars no guardan un sens fi de encantadoras rondallas; no tenim costums y festas tradicionals; no tenim obras artisticas de gran mérit, plasas arquitectónicas admirables, y per fi no tenim una literatura ben provehida d'excel-lents obras en la qual s'hi podria assajar la crítica literaria?

En aquest treball em centraré en el cas de la rondalla amb l'objectiu de fer una anàlisi de les posicions i dels plantejaments que els rondallistes catalans del període romàntic varen mantenir respecte del model de llengua literària i amb la finalitat de posar-los en relació tant amb les polèmiques que se suscitaran a l'entorn d'aquest tema com amb els discursos i amb les pràctiques discursives que ells mateixos, com a folkloristes o com a rondallistes, professaven sobre la mateixa tasca de recollectors i de recreadors d'uns tex-

tos que provenien, en molts casos, de l'àmbit de l'oralitat o que, en altres casos, s'hi inspiraven.¹

Si deixam de banda els contes que havien aparegut en qualque publicació periòdica, que no eren gaire nombrosos encara,² i som benvolents a l'hora d'atorgar-los la consideració de rondallistes,³ la nòmina d'autors que havien dedicat la seva atenció al gènere abans de 1868 amb prou feines arribava a dos: Manuel Milà i Fontanals i Terenci Thos i Codina.

Com veurem més endavant, l'interès de Milà per aquest gènere és anecdòtic i l'única aportació pública que va fer a la rondallística catalana —i que constitueix la primera notícia erudita sobre rondalles al nostre país— va ser el treball «Cuentos infantiles (rondallas) en Cataluña»,⁴ que consisteix en «un corto número de cuentos [vint-i-dos] tan solo indicados y sin muchos de los pormenores y repeticiones que tan buen efecto producen en la narración oral» (Milà 1853: 176-177), precedits d'una presentació de tot just dues pàgines. Sembla que el propòsit de Milà era merament documental: pretenia donar compte de l'existència d'una certa classe de textos folklòrics —relacionats de qualque manera amb la balada, que és el gènere que realment li interessava—, dels quals no ofereix una versió pròpiament dita, sinó només un resum de l'argument.

Thos, en canvi, publica *Lo llibre de l'infantesa*, que duu el subtítol de *Rondallari català*. És, en paraules seves, «una breu col·lecció de rondalles literàries imitatives de les populars, á semblansa de lo que ja en el setgle disset feu Carles Perrault en lo reyalme vehí de la Fransa» (Thos 1866: 8). S'alinea, doncs, de manera explícita amb els recreadors o reelaboradors d'arguments rondallístics que no necessiten basar-se en cap text oral recollit prèviament, sinó que en tenen prou amb un coneixement més o menys aprofundit de la tradició per elaborar les seves pròpies versions. Amb un plantejament com aquest, és bo de veure que l'aportació de Thos no es pot tenir en compte des del punt de vista de l'arxivística folklòrica, justament el contrari del que succeeix, com veurem, amb l'obra del que podem considerar el fundador de la rondallística pàtria. Thos (1866: 8-9) presenta els nou relats del recull com

1. Aquest article s'emmarca en una línia d'investigació sobre la literatura popular catalana que ha rebut finançament del Ministeri d'Educació i Ciència a través del projecte d'I+D: HUM 2006-13121/FILO i del Ministeri de Ciència i Innovació a través del projecte d'I+D: FFI 2009-08202/FILO.

2. La base de dades del «Repertori biobibliogràfic de la literatura popular catalana», actualment en construcció, conté 292 registres que corresponen exclusivament al gènere, dels quals només 32 són de textos publicats abans de 1868. La xifra, en realitat, deu ser encara menor perquè els registres s'han d'acabar de depurar.

3. El DIEC2 defineix *rondallista* com la «persona estudiosa de les rondalles, versada en rondalles, que aplega rondalles».

4. Va aparèixer de manera gairebé simultània com a darrera secció a Milà (1853: 175-188) i als números 203 i 206 de la *Gazeta de Barcelona* (desembre de 1853).

un ensatx y una petita mostra de lo que pot y deu esser encara nostre matern llenguatge, replegant y conservant tot quant viu y pertany al antich catalá popular y literari, mots y paraules, espressions y tropichs, franchs modismes y sabís y bèn encertats proverbis, valdament que's troben en los recons mes isarts de les terres de nostra aragonesa Corona, ab tal que s'hi troben.

Es tracta, per tant, d'una proposta de llenguatge literari que podria servir de mostra de les potencialitats virtuals de la llengua catalana i que té, a més, la modesta pretensió de servir de precedent —«vulla Deu que també sia com la gentil florida que ve davant l'esplet, la qual mústiga y desfullada cau tant bell punt com los desitjats y saborosos fruits aparexen» (Thos 1866: 9)— a tota una línia de creació que, amb qualque reserva, podríem anomenar *rondallística d'autor* (sobre les diferents accepcions del terme *rondalla*, veg. Guiscafrè 2008: 87-90). Coll i Veí (1966: 3646), en la ressenya que en va publicar, després de constatar que Thos «no se ha ceñido tan estrictamente al molde dado por el pueblo, como el escritor francés [Perrault], y puede reclamar una parte mas directa en la disposicion y aun en la concepcion de la fabula», en pondera tant el model de llenguatge equilibrat com el resultat literari global amb aquestes paraules de to marcadament preceptiu:

Malo seria que el escritor, desdeñando el elemento vital del pueblo, aprendiese la lengua solamente con los ojos, y no con el oido, y que temiese demasidamente el contagio del uso vulgar; pero mil veces peor seria arrojarse á la corriente cenagosa del vulgo, y dejarse llevar, renunciando á toda influencia propia, y despojando a la reflexion y al arte de sus legítimos fueros. Este segundo vicio es mas general que el primero, porque permite correr con mas soltura, y hasta desbocarse. Creo que el señor Thos ha sabido huir ambos extremos. Cuando llegue á escribirse la historia de la prosa catalana, sea cual fuere el punto de vista en que el historiador se coloque, no podrá sin grave injusticia negar un lugar muy señalado al hermoso *Libre de la infantesa*.

Aquesta era, doncs, la visibilitat pública que tenia la rondalla a casa nostra quan Collell, que la considera com un mer pretext per a la recreació literària, l'ofereix com un dels pilars sobre els quals edificar el monument de la nova prosa catalana. Pròpiament, però, la història de la rondallística catalana havia començat vint-i-set anys abans. El 1841, quan encara no s'havia traslladat a Barcelona i completament ignorant dels precedents de Perrault i dels Grimm, Marià Aguiló va començar a recollir rondalles, sense cap finalitat programàtica ni cap mètode de feina que l'emparassin. Degué ser arran de la coneixença dels *Kinder- und Hausmärchen* dels Grimm —que va descobrir a principi de la dècada dels cinquanta per mitjà dels *Contes de la famille* (1846-1848), la traducció francesa antològica, en dos volums, de Martin i Pitre-Chevalier—, que va iniciar, pròpiament, la recerca de versions rondallístiques. Una recerca que va ser especialment intensa entre els anys 1854 i 1864, coincidint amb els anys de màxima activitat en la recerca de cançons i balades i que molt probablement

no va continuar més enllà dels anys seixanta (Guiscafrè 2008: 32-35). Així, tot i haver estat l'iniciador de la rondallística a casa nostra, com li ho va reconèixer Milà, i un autèntic pioner en el fet de reflexionar, més enllà dels propòsits literaris o patriòtics que animen la seva dedicació a la rondallística, sobre la mateixa tasca de folklorista i sobre el gènere literari que recull i estudia, els resultats no s'han arribat a fer públics fins cent onze anys després de la seva mort. La convergència de diverses causes explica que Aguiló no arribàs a publicar mai cap dels materials que havia recollit: *a)* el fet que altres rondallistes se li haguessin avançat en la publicació dels seus reculls, *b)* la constatació que la rondalla és una forma literària d'abast internacional, *c)* la falta d'actualització teòrica i metodològica en relació amb els corrents de la folklorística europea, i, el que més m'interessa destacar, *d)* la dificultat enorme que va tenir per trobar el to literari just que havia de donar als relats de procedència oral en el moment de redactar-los, això és, un model de llengua literària eficaç.

He dit més amunt que l'interès de Milà per la rondalla va ser anecdòtic. Pujol n'ha qualificat l'aportació d'«episodi preliminar de la història de la rondallística catalana» i, amb la seva perspicàcia habitual, n'ha documentat la gènesi, que n'explica la inclusió en un treball dedicat a la balada. L'origen del treball de Milà és «una reflexió esbossada i deixada inconclusa a peu de pàgina quatre anys abans per Agustín Durán (1793-1862) en el pròleg de la segona edició del seu *Romancero General*» (Pujol 2004: 62). En aquesta nota, l'erudit madrileny confessa que en diverses ocasions ha provat de reunir una col·lecció de rondalles, però constata (Durán 1849: xxii, n. 16):

en verdad, esta obra no contendría de antiguo y genuino mas que el argumento de cada narración; pero, ¿y el estilo?, y los incidentes?, y los accesorios? ¿A qué modelos acudiría para imitarlos, cuando se ignora hasta las épocas de donde proceden los originales? Narrar estos cuentos como lo hacen las ancianas, sería tener que repetirlos de mil maneras diferentes, pues aunque en sustancia el asunto esencial de cada uno sea el mismo, en los accesorios y en la expresión, cada persona que los cuenta se constituye en autora, y quita ó añade, ó tergiversa los hechos y las formas; rehacerlos á mi modo sería producir una obra mía, y privada del interes y espontaneidad antigua que los pudiera hacer interesantes como populares y documentales. Lo mejor parece pues renunciar á una empresa tan difícil, y así lo hago.

La decisió dràstica de Durán —d'una clarividència i d'una modernitat sorprenents— degué influir Milà (Pujol 2004: 64), que sembla que després de 1853 no s'interessà mai més per les rondalles, tot i que hi ha indicis que permeten pensar que va tenir intenció de reprendre la seva dedicació a aquest gènere durant la primera meitat de la dècada dels setanta. D'altra banda, les raons que invoca són prou coincidents amb algunes reflexions que va plantejar-se Aguiló en diverses notes que fan part dels materials destinats al pròleg que mai no va arribar a redactar del recull de rondalles que mai no va arribar a publicar. Per al filòleg mallorquí, la rondalla és sobretot una forma literària oral que només es pot viure de

manera plena quan s'actualitza en la performance concreta d'un narrador competent davant un auditori.⁵ Aquesta convicció el mena a insistir en el que separa la rondalla oral de la rondalla escrita,⁶ en les dificultats inherents al procés de canvi de codi⁷ i en les conseqüències negatives que se'n deriven.⁸ Per a Aguiló, doncs, qualsevol intent de retenir per escrit el text oral sempre fracassa. La impossibilitat de superar aquesta bretxa va ser un dels motius que el va menar a desistir del seu propòsit de publicar les versions que durant tants anys havia recollit.⁹

Durán i Aguiló, així mateix, coincideixen a apreciar degudament els valors artístics intrínsecs de la performance de cada narrador —també ho fan Milà i Maspons, però d'una manera més velada— i a reconèixer la impossibilitat de trobar una manera adequada d'escometre la traducció intersemiòtica que té lloc quan s'ha de donar compte per escrit d'una actuació que entra de ple en els paràmetres de l'oralitat més estricta. En el fons, es tracta sobretot d'un problema de disponibilitat tecnològica. Sense un aparell que permetés l'enregistrament i la reproducció de la veu humana, els rondallistes del període romàntic no podien optar per fer una transcripció fidel —o almenys tan fidel com fos possible— dels textos que els informants actualitzaven en cada performance, sinó que només podien aspirar a consignar-ne un resum o, en el pitjor dels casos, només algunes frases i paraules aïllades. Les limitacions d'ordre tècnic amb què treballaven els folkloristes de l'època eren en certa manera pal·liables en el cas de la cançó, perquè l'estructura versificada i rimada dels textos i la manera d'actualitzar-los facilitaven molt la tasca al transcriptor. En el cas dels gèneres en prosa, però, aquestes limitacions eren insalvables, i més si tenim en compte que els recercadors no dominaven tampoc l'escriptura estenogràfica, la qual cosa els hauria permès de descriure amb un grau major de fidelitat l'actuació de cada narrador. Feia setze anys que Aguiló havia començat a recollir rondalles quan, el 1857, Édouard-Léon Scott de Martinville va patentar el fonògraf, un aparell capaç d'enregistrar la veu humana en forma d'imatge però no de reproduir-la. Per a això caldria esperar fins que Thomas Alva Edison patentés el fonògraf, el 1877.¹⁰ El nou invent es va presentar tot

5. «La rondalla debe oírse ante un gran corrillo y debe verse contar y gozarse entre la multitud» (Guiscafrè 2008: 115).

6. «La rondalla que fa de tan bon escoltar de la boca de les nines o de les velles sol esser de molt mal llegir en les col·leccions literàries. ¿Qui en té la culpa?» (Guiscafrè 2008: 118).

7. «No he apuntado la millonésima parte de las rondallas que he oído. El placer de escuchar ha embargado la pluma y luego la dificultad de dar la forma y el tono especiales de la conseja popular bien contada ha atado en general mi mano» (Guiscafrè 2008: 115).

8. «Les rondalles m'agradaven tant d'escoltar en ma infantesa i encara ara com en general m'enutgen de llegir. Sembla que al collir-la [sic] mustiam aquestes flors quan les volem eternisar» (Guiscafrè 2008: 122).

9. «Sempre he temut fer malbé la rondalla ab la meua feixuga ploma i per açò no les publicuí en ma juvenesa» (Guiscafrè 2008: 123).

10. Curiosament, el fonògraf apareix relacionat de bon principi amb la literatura oral. Les primeres paraules que va enregistrar i reproduir Edison amb el nou invent varen ser els versos inicials de la cançó infantil «Mary had a little lamb» (Morton 2004: 10), un enregistrament que és

just un any després a l'Ateneu Barcelonès, però la utilització d'aquest aparell en la recerca folklorística no comença fins a la segona dècada del segle xx, de la mà dels *missioners* de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya.¹¹

Francesc Maspons i Labrós, que s'inspira en l'aplec dels Grimm, va debutar el 1871 amb *Lo rondallayre: Quentos populars catalans*, que és pròpiament el primer rondallari publicat als Països Catalans —i el primer que apareix després de l'article de Collell— i que va tenir continuïtat en dos volums més del mateix títol (1872, 1874) i en els *Cuentos populars catalans* (1885). Si no totes, una bona part de les versions que integren la col·lecció procedeixen de fonts orals i el notari vallesà insisteix una vegada i una altra a destacar la fidelitat absoluta a aquestes fonts amb què ha redactat els contes que publica.¹² Tanta insistència és sospitosa i ja en el pròleg del primer volum, en plantejar el tema de la transició dels textos orals al medi imprès, desmenteix, de manera inadvertida, les seves pròpies protestes de fidelitat (Maspons 1871: v-vi):

Lo gran amor que porto á las cosas de ma terra, m'ha mogut á publicar aqueix llibre de rondallas, que si be bonicas en lo fondo, no sé si todas ho serán prou ab la forma ab que son posadas. Perque jo be sé que la sencillesa es lo que millor las hi escrau, com á fillas del poble, en lo qual mestres ne son los germans Grimm de l'Alemanya, mes lo desitj de fer lluhir un poch la nostra llengua, ha fet qu'en algunas hi posás la forma literaria. No per aixó perden res de la sua naturalitat perque hi so posat esment; [...] la veu mateixa del poble me las ha dictadas y no he fet mes, salvo en algunas vegadas la forma, que transcriurelas de la mateixa manera com me las son ditas. Podria haberlas arregladas un xich, mes no haurian tingut llavoras son carácter propi, que es lo que mes me plavia servir [...]. Jo sols m'he proposat conservar en lo que fos possible, los quentos populars nostres tal com se contan y dihuen.

Sembla que Maspons no s'adonava que el sol fet que «hi posás la forma literària» tenia com a conseqüència immediata la desnaturalització de les versions orals de què partia i que qualsevol manipulació formal és incompatible

accessible a l'adreça <http://www.gutenberg.org/etext/10137> (consulta: 25-viii-09). De manera semblant, «la història dels enregistraments sonors a Espanya s'inicia el 1877 amb l'embarbussament "Setze jutges d'un jutjat mengen fetge d'un penjat", amb el qual un atònit mallorquí desafia un fonògraf perquè el repetís, cosa que la màquina va fer sense cap problema» (<http://www.bnc.cat/fons/detall.php?id=5>) [consulta: 25-viii-09]).

11. En la reunió del Consell Consultiu per a l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya del 10 de novembre de 1923 s'aproven les «ordinacions per les quals les Missions d'enguany havien de regir-se», que estableixen que la «tasca de la missió enclourà: a) la tonada musical, b) la lletra, c) els complements folklòrics de cada cas; i en casos determinats, a més, d) la impressió fonogràfica de la cançó, e) la fotografia dels cantaires» (Massot 1995: 287). Per a altres incidències relacionades amb l'ús del fonògraf, veg. Massot (1995: 265, 267, 278).

12. «Las he posadas tal com las he sentidas contar» (Maspons 1871: vi). «Lo fondo de las rondallas no lo so tocat gens ni mica, com dich qu'alguns altres colectors han fet [...], eixa [la forma] donchs es lo que en algunas me sò permés tocar, mes la essencia, 'l carácter, lo fons de la rondalla, gens ni gota la so tocada, ben clar ho dich» (Maspons 1872: xvii). «Tots ells [els contes] son traslatats aquí ab tota llur pureza, tal com los he sentit contar, ab las meteixas paraulas y fins los meteixos giros, sense traüren' ni afegirhi res, donchs que hi só posat molt cuydado» (Maspons 1885: 133).

amb «transcríuvelas de la mateixa manera com me las son ditas». Aquesta actitud s'explica pel fet que l'autor «sempre considerà el folklore essencialment com una matèria primera per a la manipulació literària» (Pujol 1996: LXII) i perquè, com diu Fine (1984: 111), «the textmaker's conception of the nature of folklore determines how he or she will translate a performance». Gaston Paris (1872: 257), en la ressenya que va publicar sobre el primer volum de la col·lecció, censura a Maspons els retrets que fa a Perrault i li demana explicacions sobre l'abast de la seva intervenció en els textos que publica: «Nous voudrions que l'auteur eût expliqué plus clairement en quoi consiste ce remaniement, et nous désirerions surtout qu'il appliquât plutôt ses talents littéraires à d'autres objets». En termes molt semblants s'expressa Théodore de Puymaigre (1873: 350): després d'enumerar les dificultats intrínseques de la recollida i la redacció de contes i de constatar que, com a conseqüència, molt sovint «le littérateur se substitue au conteur abrupt qu'il a écouté, et parfois il finit, comme Trueba, par écrire des récits agréables, mais qui n'ont plus de populaire que leur titre», remarca que la forma literària «apparaît en effet dans plus d'une rondalla, et nous préférons les récits, en grand nombre d'ailleurs, qui sont écrits avec plus de simplicité».

Un aspecte que voldria posar en relleu és que en les reflexions que he citat de Durán, Aguiló, Milà i Maspons hi és recurrent, sota formulacions diverses, la dissociació del *fons* i la *forma* de la rondalla, una dissociació que porta aparellada la idea que només se'n pot preservar el primer. De fet, ambdós conceptes plantegen conflictes i dificultats als rondallistes. En un cas, la solució és de mal justificar, però senzilla: n'hi ha prou de no recollir o de no publicar o de publicar de manera restringida o censurada aquells contes que resultin incòmodes a la sensibilitat del col·lector o de l'editor, que és el que sistemàticament varen fer tots. En l'altre cas, però, no hi ha manera de sortir airós de l'atzucac. Els rondallistes que actuen com a folkloristes, que aprecien els valors estètics de l'actuació dels narradors i de les versions orals que recullen, però que estan mancats de la tecnologia que els permeti de consignar de manera fidel els textos d'aquestes versions, es veuen abocats a haver-ne de fer una descripció per tal de reelaborar-la posteriorment, i, si no hi reïxen, no els queda cap més sortida que no sigui la renúncia. En aquest sentit, el cas d'Aguiló és paradigmàtic. El fracàs confessat en la recerca d'un llenguatge adequat per a la reelaboració «literària» de les versions que va recollir o que es va fer recollir és el que fa valuós el seu rondallari per a l'arxivística folklòrica i el que justament l'exclou de la història de la literatura. És gràcies a aquesta circumstància que moltes versions s'han conservat en un estadi de redacció molt pròxim als textos orals de què provenen, de manera semblant al que passa —si bé no tant com sembla— amb les notes d'Antoni M. Alcover, un rondallista que, amb penes i treballs, sí que va arribar a trobar el seu model de llengua literària i a qui no va caldre fer manifestacions de fidelitat a les versions orals, perquè no va tenir mai la intenció de

constituir un aplec de textos científicament homologables, sinó només literàriament reeixits (Alcover 1983: 126). D'altra banda, els rondallistes d'orientació literària se senten obligats a donar «forma» als materials que recullen o que els inspiren, i perquè el text que en resulti pugui considerar-se reeixit cal que trobin l'equilibri entre la senzillesa expressiva que hom suposa a les manifestacions literàries del *vulgus in populo* i el «desig de fer lluir la llengua», que és una de les aspiracions de qualsevol autor, i més encara dels de la Renaixença. En aquest sentit, són molt aclaridores unes paraules de Maspons (1872: v-vi):

jo be sé, qu'aquest genero de literatura, molt al revés de lo que succeheix ab altres, especialment en la poesia lírica, es tant objectiu, com que no admert gens ni mica lo traslluirshi la personalitat del autor ó de qui las colecciona, sino solsament pendrel tal com en sí existeix; que sigui'l verdader espill del poble que li dona vida. Es cert que aixó es difícil y que costa molt al qui escriu lo despendres del tot de la personalitat seva pera refundirla en la comuna de la nació ó encontrada per qui publica: si no es l'amor propi, es lo gaudiment que causa la manifestació de la vida íntima ó del esperit, quan no, (lo que es pitjor) lo desitg d'esmenar lo que segons son modo d'entendre no es ben posat ó be es digne d'esmena. Per aixó, tant poch son los qui al publicar las tradicions ó quentos, á la tradició pura se contrahuen.

No va ser fins a final de la dècada dels vuitanta que aquest estat de coses va començar a canviar, quan Pau Bertran i Bros —un rondallista que va suposar en molts aspectes un punt d'inflexió en la història del folklore català— va optar decididament, si més no en un pla teòric, per superar la dissociació a què m'he referit. En un dels pocs treballs que va publicar s'expressa en aquests termes (Bertran 1888: 211):

És indispensable que fondo i forma, tan íntimament lligats als llavis del poble rondaller, se recullin units, sencers, immaculats, i que es presentin aixís mateix amb tota franquesa i fora escúpols de monja, sense supressions ni afigidures, sense barreges ni retocs de cap mena.

En el moment precís que un rondallista recrea un text de procedència oral deixa d'actuar com a tal i assumeix el paper de rondallaire, és a dir, d'autor; la seva personalitat, llavors, inevitablement es trasllueix en el text que genera, perquè l'única personalitat visible de l'autor, si n'hi ha cap, és el llenguatge. És per aquesta raó que debades cercarem en els aplecs deguts a aquests autors les variacions estilístiques que esperaríem trobar en un recull de rondalles provinents d'informadors diversos, perquè l'escriptor hi imposa la seva llengua. Convé recordar, a propòsit d'aquest punt, la desambiguació que fa Milà del terme *literatura popular* en un article publicat al *Diario de Barcelona* el 21 de gener de 1863, arran de l'aparició d'un dels volums de contes d'Antonio de Trueba. Hi revisa la definició que en fa l'autor bilbaí —«aquella que por su sencillez y claridad de sus formas está al alcance de la inteligencia del pueblo»— i hi matisa (Milà 1893: 165-166):

Claro está que no habla de aquella literatura originaria y genuinamente popular que sus autores no definen, ignorando que sea popular y que exista una literatura distinta de la suya; sino de aquella clase de composiciones que personas letradas dirigen al pueblo (á veces ex-pueblo) de nuestros días.

La «literatura originaria y genuinamente popular» exigeix la transcripció del folklorista si no es vol que perdi el caràcter popular i l'interès documental a què es referia Durán. Les «composiciones que personas letradas dirigen al pueblo», en canvi, resulten sempre de la reelaboració o de la recreació que l'escriptor fa dels arguments folklòrics.

Zumthor (1983: 37), a propòsit de les relacions entre l'oralitat i l'escriptura, fa una observació que —potser amb qualche retoc terminològic per ajustar-la a la nostra sensibilitat— escau perfectament a les circumstàncies sociolingüístiques en què els rondallistes de l'època romàntica varen dur a terme la seva tasca, unes circumstàncies que per força n'havien de condicionar la feina i els resultats:

Les problèmes linguistiques interfèrent parfois pour compliquer encore ces relations. Dans une communauté où voisinent langue nationale écrite et langues locales restées ou redevenues orales, des tensions multiples se dessinent entre une littérature nationale écrite, une poésie orale patoisante, et les efforts, liés à quelque mouvement régionaliste, pour créer une variété littéraire de l'idiome local.

En aquest sentit i en el context de la canviant «arquitectura lingüística» del XIX (Kailuweit 2003), a la progressiva presa de consciència que el català era una llengua de cultura tan apta com qualsevol altra per a la representació literària, però que encara no havia generat uns models vàlids per al tractament adequat de la literatura oral —que justament aleshores començava a ser objecte d'atenció a casa nostra— o de les obres que en deriven de manera més o menys directa,¹³ cal afegir-hi les polèmiques ortogràfiques i gramaticals que es varen congriar a partir fonamentalment dels anys seixanta i en les quals Milà, Aguiló i, de manera tangencial, Maspons es varen veure involucrats. No tenc la intenció de repassar, ni que sigui sumàriament, els diversos episodis en què es varen concretar aquelles polèmiques. M'interessa tan sols recuperar i comentar les paraules amb què Milà (1874: 8) conclou «Quatre mots sobre ortografía catalana», un article que es va veure de qualche manera obligat a publicar per donar resposta a les interpel-

13. És ben significativa, per exemple, la valoració que fa Tubino (Anguera 2003: 594) de les obres que comenta a la secció de «cuentos y tradiciones»: «No debemos hablar del estilo de la prosa amena catalana. Cada autor sigue el rumbo que más le place, y faltan los modelos consagrados por la autoridad del gusto con la sanción del tiempo. Inclínanse unos al arcaísmo, otros a admitir la evolución contemporánea del idioma que se verifica fatalmente, bajo la presión del español, y todos nos enseñan que el catalán se halla harto distante de haber fijado su léxico, su sintaxis, su prosodia ni su ortografía. [...] En suma, la literatura amena catalana se halla en sus comienzos y serían precisas coincidencias muy propicias para que lograra desarrollarse y responder a los afanes del provincialismo.»

lacions constants que li feien sobre la qüestió ortogràfica i en què va intentar arribar a una solució de consens que pogués satisfer les diverses faccions enfrontades —i disculpau-me la hipèrbole. Aquestes són les paraules del vilafranquí, que ja us avanç que no em semblen gens desafortunades:

Pensem que hi hauria de haver dues menes de llenguatge:

1.ª Una literaria general (y si no's vol dir catalana no's diga de cap manera llemosina, sino catalano-valentino-baleàrica) la cual es en substancia, la que, com havem dit, ha sigut derrerament restablerta y la que, ab poques diversitats s'escrivía encara per tot arreu cap á la fí del segle xv y comens del xvi [...]. 2.ª Un altre llengua particular y variable, es á dir molts dialectes diferents ahont sense portar les coses massa enllá, se representás lo modo de parlar de cada encontrada, com ja s'está prop de ferho en certs escrits cómichs y's podría fer en obres series de un temperament molt especial á un determinat territori.

Al meu entendre, aquesta proposta de codificació d'un model doble de llengua literària, que certament hauria donat carta de naturalesa —i de qualque manera l'hauria institucionalitzada— a la dinàmica dialectalista que havia començat a emergir en la literatura catalana al segle XVIII (Rafanell 1995), hauria pogut habilitar un model vàlid per a la fixació dels textos orals. El cas és que no va prosperar. De fet, Antoni de Bofarull (1874: 54) no va trigar gens a respondre-hi. A part d'aprofitar l'avinentesa per tornar a carregar contra Aguiló, hi rebutja de pla el suggeriment i hi insta totes les parts interessades a treballar

pera fixar y perfeccionar lo llenguatge reformat dels clàssichs que comensan en lo segle xvi, únich llenguatge literari que's déu regonéixer, y deixem als llenguatjes vulgars y locals, á las maneras de parlar diversas y del poble que campen per allá ahont vullan, que la irregularitat es sa mateixa vida, y pera res necessitan cap ortografia, ni hi ha perill de que's confonen, may, ab la altra llengua que ha de ser exclusiva de la gent de lletres, sia'l que's vulla son accent y sa pronunciació.

Un plantejament com aquest, no cal dir-ho, coarta, si no l'impedeix d'arrel, la representació escrita de la literatura oral, que té com a vehicle expressiu el «modo de parlar de cada encontrada», tret que sigui al preu de desvirtuar-ne, precisament, algunes de les característiques que la defineixen —com el dialectalisme radical, per exemple—, és a dir, al preu de desterrar-ne els textos dels dominis del folklore i de refinar-los perquè siguin dignes d'entrar en el reialme de la literatura «de la gent de lletres».

JAUME GUISCAFRÈ
Universitat de les Illes Balears

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- Alcover 1983: Antoni M. ALCOVER, «Com he fet mon *Aplech de Rondayes Mallorquines*», *Randa* 14, 121-136.
- Anguera 2003: Pere ANGUERA (ed.), Francisco M. Tubino, *Historia del renacimiento literario contemporáneo en Cataluña, Baleares y Valencia*, Pamplona, Uargoiti.
- Bertran 1888: Pau BERTRAN, *Rondallística: estudi de la literatura popular ab mostres catalanes inédites*, Barcelona, Impremta La Renaixença.
- Bofarull 1874: Antoni DE BOFARULL, «Dos mots sobre'ls quatre mots (ortografia catalana)», *La Renaxensa*, any 5, tom 1, núm. 2, 45-55.
- Coll i Veí 1966: Josep COLL I VEÍ, «Lo llibre de la infantesa», *Diario de Barcelona*, 14 d'abril, 3645-3646.
- Collell 1868: Jaume COLLELL, «Cantem massa y parlem poch», *Lo Gay Saber*, any 1, núm. 3, 17-18.
- Durán 1849: Agustín DURÁN, *Romancero general, ó coleccion de romances castellanos anteriores al siglo XVIII, recogidos, ordenados, clasificados y anotados por don—*, tom 1r, Madrid, M. Rivadeneyra.
- Fine 1984: Elisabeth FINE, *The folklore text: from performance to print*, Bloomington, Indiana University Press.
- Guiscafrè 2008: Jaume GUISCAFRÈ, *El rondallari Aguiló: transcripció, catalogació i estudi introductorio*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Kailuweit 2003: Rolf KAILUWEIT, «Cap a la Renaixença. Els canvis en l'arquitectura i en les actituds lingüístiques al segon terç del segle XIX», dins Marie-Claire Zimmermann / Anne Charlon (ed.), *Actes del Dotzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, vol. 3, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Maspoms 1871: Francesc MASPONS, *Lo rondallayre: Quentos populars catalans*, Barcelona, Llibreria d'Àlvar Verdaguer.
- 1872: Francesc MASPONS, *Lo rondallayre: Quentos populars catalans*, segona sèrie, Barcelona, Llibreria d'Àlvar Verdaguer.
- 1874: Francesc MASPONS, *Lo rondallayre: Quentos populars catalans*, tercera sèrie, Barcelona, Llibreria d'Àlvar Verdaguer.
- 1885: Francesc de S. MASPONS, *Cuentos populars catalans*, Barcelona, Llibreria d'Àlvar Verdaguer.
- Massot 1995: Josep MASSOT, *Història de l'obra del Cançoner i complement de l'inventari de l'arxiu. Materials*, v, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Milà 1853: Manuel MILÀ, *Observaciones sobre la poesia popular, con muestras de romances catalanes inéditos*, Barcelona, Impremta de Narciso Ramírez.
- 1874: Manuel MILÀ, «Quatre mots sobre ortografia catalana», *La Renaxensa*, any 5, tom 1, núm. 1, 3-8.
- 1893: Manuel MILÀ, *Obras completas*, tom 5, Barcelona, Llibreria d'Àlvar Verdaguer.
- Morton 2004: David L. MORTON, *Sound recording: the life story of a technology*, Westport, CT, Greenwood.
- Paris 1872: Gaston PARIS, «Lo Rondallayre. Quentos populars catalans colleccionats per Francisco Maspoms y Labros. Primera serie, Barcelona, Verdaguer, 1871. In-18, x-116 p.», *Romania*, any 1, 257-258.
- Pujol 1996: Josep M. PUJOL, «Pau Bertran i Bros (1853-91), una cruïlla del folklore català», dins Pau Bertran i Bros, *El rondallari català*, Barcelona, Altafulla, vii-lxv.

- 2004: Josep M. PUJOL, «Un episodi preliminar de la història de la rondallística catalana: Manuel Milà i Fontanals, 1853», dins Magí Sunyer / Roser Pujadas / Pere Poy (ed.), *Literatura i identitats*, Valls, Cossetània, 59-79.
- Puymaigre 1873: Théodore DE PUYMAIGRE, «Lo Rondallayre. Quentos populars catalans colleccionats per Francisco Maspons y Labros. Barcelone, Alvar Verdaguer. 1871-1872. 2 vol. in-12», *Revue critique d'histoire et de littérature*, any 7, núm. 22, 350-351.
- Rafanell 1995: August RAFANELL, «La invenció d'una tradició. L'emergència dels dialectes en la llengua literària catalana», dins Pep Valsalobre / Joan Gratacós (ed.), *La llengua catalana al segle XVIII*, Barcelona, Quaderns Crema.
- Thos 1866: Terenci THOS, *Lo llibre de l'infantesa: rondallari catalá*, Barcelona, Estampa i Llibreria de Verdaguer.
- Zumthor 1983: Paul ZUMTHOR, *Introduction à la poésie orale*, París, Seuil.